

Батюк І. Ю.

ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ НАЦУМЕ СОСЕКІ “ЮНАК”

Мета статті полягає у порівняльному висвітленні діалектних особливостей твору Нацуме Сосекі “Юнак”.

В Японії населення поряд із літературною мовою вживає різноманітні діалекти. Літературна мова висвітлюється через медіа, а діалекти передаються в родині із покоління в покоління, від батьків до дітей. В одній і тій же мові можна виділити соціальний та територіальний діалекти. Соціальні діалекти – це соціально обумовлені та соціально детерміновані різновиди однієї національно-етнічної мови, які відображають неоднорідність соціальної структури суспільства. Це лексико-семантичні “субсистеми”, які вживаються певною соціальною або професійною групою у певному соціально-культурному контексті [Ставицька 2005, 47–48]. Територіальний діалект – це різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об’єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історико-культурних традицій, самосвідомості. Територіальний діалект ототожнюють з говором. Сукупність структурно близьких діалектів утворює наріччя, сукупність усіх наріч – діалектну мову, що є однією з двох основних форм (поряд із літературною мовою) існування національної мови [Енциклопедія 2004, 145–146]. У своєму дослідженні я звертатиму увагу саме на територіальні діалекти.

У японській термінологічній системі існує декілька термінів на окреслення діалектів. Виникають труднощі розуміння цих термінів, оскільки подекуди розмежувати їх важко. Пояснення до них подаю згідно словника “Коджіен” (公辞苑 koujien). Найбільш поширеними термінами у японській діалектології є 弁 *ben* та 方言 *hougen*. Щодо 弁 *ben* у словнику подано таке пояснення: “манера говорити; діалект”. 方言 *hougen* – це територіальний діалект. Вживання однієї мови у різних регіонах країни призводить до зміни в її фонетиці, лексиці та граматиці. На цьому базується підвид самої мови; мова, яка вживається лише у певному регіоні, порівняно з літературною. Але на відміну від 弁 *ben*, 方言 *hougen*

позначає більший ареал поширення певних діалектних одиниць. Тобто, якщо послуговуватися термінологічною системою української діалектології, його можна співставити з “наріччям”, тоді як 弁 *ben* – з “говором”.

До другого, більш вужчого пояснення 方言 *hougen* наводиться ще синонімічний термін 俚言 *igen*, який, у свою чергу, означає: “провінційні слова; характерні слова для певного регіону, що відрізняються від літературної мови”. Тут може йтися про такі слова, яких взагалі немає у літературній мові. В науковій літературі вживається також термін 俚語 *igo*, який можна вважати абсолютним синонімом до 俚言 *igen*. У японській термінологічній системі наведено слово 訛 *namari*, що має значення: “вимова слів, що відрізняється від літературної; діалект”. Якщо у випадку з 俚言 *igen* більшу увагу звернено на самі діалектні слова, то у випадку з 訛 *namari* – на фонетичні зміни у словах. Крім того, у словнику “Коджien” наведено ще такі терміни, як 土語 *dogo*, 里言葉 *satokoba*, 国言葉 *kunikotoba*. 土語 *dogo* має значення “мова місцевих жителів; місцевий діалект; розмовна мова”, 里言葉 *satokoba* – це “сільська мова; діалект у широкому значенні”, а 国言葉 *kunikotoba* – “мова; слова, які вживаються у певному регіоні; діалект”. До цього можна ще додати терміни 地元語 *jimotogo* “місцева мова; місцевий діалект” та シモ語 *jimogo*, що є скороченим варіантом 地元語 *jimotogo*. Їх наведено в онлайн-словнику “Тангорін” (単語林 *tangogin*), створеному на базі факультету інформаційних технологій університету Монаш (Австралія).

Аналізуючи пояснення декількох словників, я помітила деяку розмитість і нечіткість самих термінів на окреслення поняття “діалект”. Крім сучасних словників, я також взяла до уваги “Великий словник японської мови” (大日本国語辞典 *dainihon kokugo jiten*) під редакцією Канджі Мацуї та Уеди Кадзутоші, 1952 року видання. Цікаво, що у ньому взагалі не було терміну 方言 *hougen*, а пояснення до інших термінів у своїй більшості збігалися з сучасними.

У роботі я послуговувалася двома найбільш поширеними термінами: 方言 *hougen* та 弁 *ben*. Для дослідження взято діалектний матеріал з книги Нацуме Сосекі “Юнак” (坊ちゃん *boschan*). У цьому творі автор використав діалектні одиниці міста Мацуяма префектури Ехіме, що на о. Сікоку, та міста Едо (тепер Токіо).

Сам письменник народився 5 січня 1867 року, в Едо (тепер Токіо) у збідній дворянській сім'ї. Рік народження майбутнього письменника збігся з початком революції Мейдзі. Він був справжнім 江戸っ子 edokko “едокко” – мешканцем Едо. Постає питання, чому ж корінні мешканці Едо так себе називали? Згідно з висловлюванням японського дослідника культури Едо Мітамура Енґо правильно казати на корінних жителів Едо не 江戸子 edoko “едоко”, оскільки це виглядатиме, наче людина народилася і уже обтяжена Едо, а 江戸っ子 edokko “едокко”, оскільки у цьому випадку такого смислового навантаження не буде.

У 1888 році, закінчивши середню школу, Нацуме вступив на англійське відділення філологічного факультету Токійського університету. Після закінчення університету в 1893 році Нацуме півтора року викладав англійську мову в Токійському педагогічному інституті, а потім переїхав у глуху провінцію, в маленьке містечко Мацуяма на Сікоку, де викладав японську мову в середній школі [Гривнин 1959, 8–9]. Перебування в Мацуяма було плідним для творчості письменника, але в усьому іншому принесло йому розчарування. Викладати в провінційній школі, наскрізь пронизаній рутинною, було дуже важко. Незалежна, непоступлива молода людина була для керівництва як більмо на оці. З нього немилосердно, безжально знущалися. Ця ситуація, в якій усі ці роки жив письменник, яскраво відображена у повісті “Юнак”. Оскільки твір є автобіографічним і герой твору також походить з Едо, отже спілкується діалектом Едо, а школярі та вчителі у творі розмовляють діалектом міста Мацуяма, то на прикладі цього твору можна прослідкувати цікаве протиставлення двох діалектів.

Існує припущення, що Сосекі не знав достеменно діалекту міста Мацуяма. Наприклад, японський дослідник Сато Ейсаку наводить такий доказ. Він каже, що аналізуючи письмо Нацуме Сосекі, зробив висновок про те, що хтось вписував діалектизми міста Мацуяма у твір, оскільки є місця в оригінальному тексті, де дуже чітко видно різницю у почерках. Зберігся навіть лист, в якому Сосекі просить відомого японського письменника і поета Такахама Кьоші, котрий був родом з міста Мацуяма, виправити його речення з діалектом. Вдалося порівняти почерки обох письменників, тому можна стверджувати, що останній належить Кьоші.

Як уже було вище згадано, дія відбувається у місті Мацуяма. Діалект цього міста належить до говору Йіо (伊予弁 Iyo ben), який входить до південно-східного наріччя Сікоку (四国西南部方言 shikokuseinanbu hougen). Крім того, на острові є ще північне (南四国方言 minamishikoku hougen) та південне наріччя Сікоку (北四国方言 kitashikoku hougen). Усі діалекти острова мають схожі риси з діалектами району Кансай, Чюгоку та о. Кюсю. У говорі Йіо можна знайти архаїзми Кіотського діалекту, які тепер не вживаються. Крім того, тут також відчутний вплив о. Кюсю і району Кансай. У говорі Йіо вживаються омонімічні вирази хіросімського та тосійського діалектів, проте, на відміну від діалекту Тоса, інтонація тут більш м'яка.

Через увесь твір іде протиставлення діалекту Едо та діалекту Мацуяма говору Йіо. За цим можна прослідкувати в епізоді, коли учні просять учителя говорити повільніше: あまり早くて分からんけれ、もちつと、ゆるゆる遣つて、おくれんかな、もし [夏目] *amari hayakute wakaran kere, mo chitto, yuyuyuru yatte, okuren kana, mosi* – “Ой, та Ви так швидко говорите. Чи не могли би Ви хоч трохи, ну, можливо, трохи повільніше”. На що їм учитель відповів: 早過ぎるなら、ゆつくり云つてやるが、おれは江戸っ子だから君等の言葉は使えない、分らなければ、分るまで待つてるがいい [夏目] *hayasugiru nara, yukkuri itte yaru ga, ore wa Edokko dakara kimira no kotoba wa tsukaenai, wakaranakereba, wakaru made matter ga ii* – “Якщо я зашвидко говорю, то я можу сповільнити, але я хлопець з Едо, тому не можу говорити так, як ви. Якщо ви не розумієте, то краще зачекайте, поки зрозумієте”. З цього можна зробити висновок про те, що темп мовлення у людей Едо і Сікоку суттєво відрізняється. Існує версія, що едокко розмовляють швидше через те, що вони нетерплячі. Але спростовує цю версію японський мовознавець Кьосу Томоміцу. Він каже, що це не можна пояснити ні місцевою хворобою, ні темпераментом населення. Слід звернутися ще до періоду створення третього сьогунату Токугава Ієясу у місті Едо (тепер – Токіо) у 1603 році. Коли змінилася влада, місто почало швидко розвиватися. Крім того, після прийняття системи 参勤交代 *sankin koutai* “почергового прибуття на службу”, за якою володарі різних провінційних земель змушені були прибувати на службу до ставки сьогуна, відбувався культурний обмін між людьми. В Едо було

заведено прямо та відверто висловлювати свої думки, через що вихідці з інших земель сприймали це як нетерплячість. Звідси і поширилося подібне уявлення про мешканців Едо. Вперше ця назва з'явилася у книзі жартів «Вештання мандрівника “веселими кварталами” (郭通遊子 *kuruwagayoi yuushi*) у 1797 році» [京須 偕充 2006, 11–12].

Цей епізод можна також двояко висвітлити. В ньому автор натякає на непрестижність діалектів. Оскільки твір написано у 1906 році, а на ці роки, як відомо, припадає початок періоду формування літературної японської мови (標準語 *hyoujungo*), в основу якої ліг діалект Токіо. В той час вважалось непрестижним спілкуватися діалектом, оскільки це свідчило про низький рівень культури. Подальший період розвитку літературної мови супроводжуватиметься викоріненням діалектів. Зараз ситуація зовсім інша порівняно з минулими роками. Знання діалекту не означає невміння переключитися з діалектної системи на літературну, діалект сприймається як законний засіб спілкування між своїми. Зараз пишуть про те, що діалекти є національною спадщиною і потребують збереження і захисту. Перед школою і мас-медіа не ставлять завдання викорінення діалектів, їх нова мета – навчати правильно їх використовувати [Алпатов 1988, 23].

У тексті “Юнак” можна віднайти архаїзми діалекту Мацуяма. Наприклад, у творі часто зустрічається слово *なもし* *namoshi*. *な* на можна співставити з літературною кінцевою часткою *だ* *da*, а *もし* *moshi* походить від *申す* *mousu* “говорити, казати” і має ввічливу конотацію. Його етимологію можна прослідкувати таким чином: *まうし* *maushi* → *もうし* *moushi* → *もし* *moshi* [伊豫方言大辞典]. Загалом же, *なもし* *namoshi* може слугувати аналогом літературної частки *です* *desu*: *先生は月給がお上りるのかなもし* [夏目] *sensei wa gekkyuu ga onoboriru no ka namoshi* “Вчителю, вам підвищать зарплату?”. Японський дослідник Сато Такаші стверджує, що це слово зустрічається у книзі Японської телерадіомовної корпорації (NHK) “Національний діалектний матеріал. Том 5. Чюгоку, Сікоку” (全国方言資料・第5巻 - 中国、四国編 *Zenkoku hougou shiryou dai 5 maki* – *Chuugoku, Shikoku hen*), але згадується воно лише один раз: *ソリヤ マコトニ ザンネンナ コトオシタナーモシ* *sorya makoto ni zannen na koto wo sita naamoshi* “Я зробив дійсно прикру річ” [佐藤 孝 1977, 120].

У творі є діалектна одиниця ぎり *giri*, що вживається у діалекті Мацуяма і має літературний відповідник きり *kirī* “лише”: この裏町に萩野と云つて老人夫婦ぎりで暮らしているものがある [夏目] *kono uramachi ni Hagino to itte roujin fuufu giri kurashite iru mono ga aru* “На віддаленій вулиці пара стареньких Нагіно живуть лише одні”. У творі також використано діалектну форму ~とる *toru* для позначення тривалого виду дієслова замість літературної форми ~ている *te iru*: ...芸者と関係なんかつけると [夏目] *geisha to kankei nanka tsuketoru* “Він перебуває у стосунках з гейшами”.

У говорі Ійо вживається слово いかん *ikan*, яке також побутує в районі Кансай і є скороченою версією いけない *ikenai*, що має значення “бути непотрібним, безнадійним, неможливим” [Palter 1995, 173]. У тексті воно зустрічається в такій цитаті: 蕎麦屋や団子屋さえはいつてはいかんと、云うくらい謹直な人... [夏目] *sobaya ya dangoya sae wa itte wa ikan to, iu kurai kinchoku na hito...* “Він така сувора людина, що забороняє іншим ходити навіть у ресторан локшини чи в магазин данго (японські солодоші)...”

Іншим діалектизмом є うんでれがん *underegan*, пояснення до якого можна віднайти у “Національному діалектному словнику” (全国方言辞典 *zenkoku hougen jiten*) – дурень, блазень. У “Юнаку” воно зустрічається в такій цитаті: ...どやされたり、石をなげられたりして、恐れ入つて引き下がるうんでれがんがあるものか [夏目] *doya saretari, ishi wo nageraretari shite, osoreitte hikisagaru underegan ga aru monoka* “...Я не настільки дурний, щоб утікати від кількох пожбурнутих у мене камінчиків”. Проте словник “Коджіен” пояснює うんでれがん *underegan* не як діалектизм, а як популярне слово, сленг останнього періоду Едо. Оскільки мовець є родом з Едо, то друге пояснення буде більш правильним.

У тексті також введено багато скорочених розмовних форм, які вживалися у діалекті Едо, і побутують дотепер. Наприклад, замість субстантиватора літературної мови の по вжито ん *n*: おれは銭のつづく限りやるんだ [夏目] *ore wa zeni no tsudzuku kagiri yaru n da* “Я продовжуватиму це, доки у мене не закінчатся гроші”. Субстантиватор もの *mono* представлено як もん *mon*: 男は白い麻を使うもんだ [夏目] *Otoko wa shiroi asa wo tsukau mon da* “Чоловікові краще одягатися у біле полотно”.

У тексті є діалектний елемент *せん sen*, який є досить поширеним явищем у районі Кансай, хоча і вживається також у говорі Ійо. Літературним відповідником цього слова є *しない shinai* “не роблю”: *おれは逃げも隠れもせん [夏目] ore wa nige mo kakure mo sen* “Я не збираюся ні тікати, ні ховатися”. Через те, що слова належать головному героєві, можна стверджувати, що поява цього діалектизму в його мові спричинена впливом діалектів району Кансай.

Висновки

На прикладі твору Нацуме Сосеки “Юнак” вдалося проаналізувати деякі основні риси діалектів Мацуяма та Едо. Встановлено, що діалект Мацуяма входить до складу говору Ійо. Також у творі віднайдено діалектні елементи не тільки міст Мацуяма та Едо, але й району Кансай загалом, оскільки говір Ійо має спільні з ним риси, що засвідчує перехідність діалектних явищ і різний ареал їхнього поширення. Також встановлено, що головний герой використовує діалект Едо, оскільки він походить з м. Едо, а решта героїв використовують діалект Мацуяма, бо вони є корінними мешканцями м. Мацуяма, і дія повісті відбувається саме там. Даний матеріал може бути використаний для подальшого дослідження японських діалектів.

ЛІТЕРАТУРА

- Алпатов В. М. Япония. Язык и общество. Москва, 1988.*
Гривнин В. С. Нацумэ Сосэки. Библиографический очерк. Москва, 1959.
Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціально диференціація української мови. Київ, 2005.
Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004.
Palter D. C., Kaoru Horiuchi Slotsve. Kinki Japanese. The dialects and culture of the Kinki region. Tokyo, 1995.
伊豫方言大辞典 // http://www33.ocn.ne.jp/~kotaro_mil/hougen.htm (Iyo hougen daijiten).
紀田順一郎. グローバリズムと日本語 // http://www.justsystems.com/jp/atok/sympo/text_13.html (Kida Jyunichirou. Gurobarizumu to nihongo).
広辞苑. 東京: 岩波書店、2005. (Koujien. Toukyou: Iwanami Shoten, 2005).

京須偕充. とつておきの東京言葉. 東京: 文春新書, 2006. (Kyouso Tomomitsu. Totte oki no Toukyou kotoba. Toukyou: Bunshun shinsyo, 2006).

佐藤栄作. 『坊ちゃん』から始まった夏目漱石の研究、日本語から見えてくるもの // http://www.ehime-u.ac.jp/LINE/2007_28/html/kenkyu01.html (Satou Eisaku. “Bocchan” kara hajimatta Natsume Souseki no kenkyuu, nihongo kara miete kuru mono).

佐藤 孝. 漱石の文体 - 作品「坊っちゃん」の方言性 // 聖徳学園短期大学紀要編纂委員会. - 10. - 松戸: 聖徳学園短期大学, 1977. (Satou Takashi. Souseki no buntai – sakuhin “Bocchyan no hougensei // Seitoku gakuen tanki daigaku kiyou hensan iinkai. - 10. - Matsudo: Seitoku gakuen tanki daigaku, 1977).

「単語林」オンライン和英辞典 // <http://tangorin.com> (“Tangorin” onrain waeijiten).

夏目漱石. 坊ちゃん // http://www.aozora.gr.jp/cards/000148/files/752_14964.html (Natsume Soseki. Bocchan).

松井簡治, 上田万年共著. 大日本国語辞典. 東京: 富山房, 1952. (Matsui Kanji, Ueda Mannen kyouchou. Dainihon kokugo jiten. Toukyou: Fuzanbou, 1952).